

VU Research Portal

[Book review of:] Martin Hengel und Anna Maria Schwemer. Die Urgemeinde und das Judentum

Zwiep, Arie W.

published in

Kerk en Theologie

2020

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Zwiep, A. W. (2020). [Book review of:] Martin Hengel und Anna Maria Schwemer. *Die Urgemeinde und das Judentum*. *Kerk en Theologie*, 71(1), 92-93.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Martin Hengel en Anna Maria Schwemer, *Die Urgemeinde und das Judenchristentum*, Geschichte des frühen Christentums 2, Tübingen: Mohr Siebeck, 2019, xxiv + 790pp. € 134,00. ISBN 978-3-16-149474-1

Tien jaar na het overlijden van de Tübinger nieuwtestamenticus Martin Hengel (1926-2009) is er nog steeds een overvloed aan materiaal voorhanden dat op publicatie wacht. Nog voor zijn dood was er al een begin gemaakt met de uitgave van de *Kleine Schriften* (waarvan inmiddels zeven kloeke delen zijn verschenen). Het boek dat nu voorligt, is het tweede deel van een andere serie die Hengel indertijd samen met Anna Maria Schwemer (jarenlang zijn wetenschappelijk medewerker) begonnen was. Uiteindelijk moet het een vierdelige geschiedenis van het vroege christendom worden. Het eerste deel ging over *Jesus und das Judentum* (2007) en betrof de periode van het optreden van Johannes de Doper en het openbare optreden van Jezus in het licht van het jodendom van de eerste eeuw voor en na Christus. Dit tweede deel zet in bij het ontstaan van de christelijke gemeente in Jeruzalem en concentreert zich voornamelijk op de periode die Hengel en Schwemer aanduiden als ‘die eigentliche Frühzeit des Urchristentums,’ tot en met het apostelconcilie in Jeruzalem in het jaar 48/49 na Christus (Hand. 1-15). Aan het einde van het boek komen ook een aantal ontwikkelingen van later tijd aan de orde.

De inhoudelijke verantwoordelijkheid verschuift in dit deel van het oorspronkelijke werk van Hengel naar meer eigen werk van Schwemer. Gaandeweg het boek wordt de wij-vorm verdrongen door de ik-vorm. Het derde deel zal de periode vanaf het apostelconcilie tot aan het begin van de tweede eeuw beslaan (het Corpus Johanneum, de eerste brief van Clemens, Ignatius en de Pastorale brieven); het vierde en laatste deel de periode vanaf Ignatius tot aan het begin van de derde eeuw na Christus (Ireneüs van Lyon, Tertullianus, Clemens van Alexandrië). De opzet van de serie doet daarmee overigens sterk denken aan en loopt inhoudelijk ook behoorlijk parallel met James Dunns driedelige *Christianity in the Making* (2003-2015). De auteurs kenden elkaar bij leven goed en het is dan ook niet verwonderlijk dat er over en weer een behoorlijke kruisbestuiving heeft plaatsgevonden.

Hengel en Schwemer beschrijven achtereenvolgens het ontstaan, de structuur en de organisatie van de *Urgemeinde* in Jeruzalem (3-136), de uitbreiding van de gemeente en het begin van de zending onder de heidenen (137-247), het conflict over de *Heidenmission* (249-415) en de ontwikkeling van het Palestijnse *Judenchristentum* in de tweede helft van de eerste eeuw, met daarin bijzondere aandacht voor de rol van de twee Jacobussen (Jacobus ‘de broeder des Heren’ en Jacobus de rechtvaardige), de vlucht van de joods-christelijke gemeente naar Pella en de toenemende verwijdering tussen joden en christenen die zichtbaar wordt in de evangeliën van Matteüs en Johannes en in de *Birkat ham-mînîm* en het joodse Achttingebed (417-611).

In de reconstructie die Hengel en Schwemer van de vroege geschiedenis maken, speelt het boek Handelingen een prominente rol, zo zelfs dat het boek als een soort commentaar op Handelingen aangemerkt kan worden. Weliswaar nemen de auteurs de gegevens van Handelingen niet klakkeloos over en zijn ze zich er terdege van bewust dat Handelingen geen objectieve geschiedschrijving biedt, toch wordt telkens weer duidelijk dat het vrijwel onmogelijk is om de geschiedenis van het vroegste christendom te beschrijven zonder het boek Handelingen erin te betrekken. De sterke binding aan Handelingen heeft als nadeel dat de agenda van de geschiedschrijving door (een bepaalde interpretatie van) de auteur van Lucas-Handelingen wordt bepaald en dat andere ontwikkelingen, regio’s, toonaangevende leiders en alternatieve stromingen dus grotendeels buiten beeld blijven.

Bekende punten uit Hengels werk keren in dit boek uitgebreid terug. Te denken valt aan de

prominente rol die hij toedicht aan de Hellenisten rond de kring van Stefanus - waar de eerste volgelingen van Jezus al vrijwel vanaf het begin Griekstalig waren en een eigen gemeenschap vormden (en dus niet pas in een veel later stadium, zoals vroeger vaak werd beweerd). Wat betreft het synoptisch probleem gaat Hengel uit van Matteüs' kennis van het Lucasevangelie; dat lijkt per saldo voor de historische reconstructie echter niet heel erg veel uit te maken. Hengels grote kennis van de primaire bronnen, in het bijzonder de vroeg-joodse, hellenistische en rabbijnse teksten, werpen zijn vruchten af in de beschrijving van de politieke, sociale en religieuze verhoudingen in een tijdvak waarin de vraag naar de eigen identiteit van de volgelingen van Jezus op scherp kwam te staan. Het resultaat is een imposant naslagwerk dat zijn diensten in de komende jaren zeker zal bewijzen.

Arie Zwiep